

Maja NODARI
HR-20000 Dubrovnik
majanodari@gmail.com

UDK: 930.85(497.5)
Pregledni rad
Review paper
Primljeno: 2. listopada 2020.

MARČANI PETKI

Prinos poznavanju nematerijalne kulturne baštine grada Korčule

SAŽETAK

Rad tematizira nematerijalnu kulturnu baštinu grada Korčule, uz analitički uvod u iznimno bogatu tradicijsku kulturu toga grada, koja je kulturom nasljeđivanja predstavljala „živu baštinu” i prije nego što je termin „nematerijalna kulturna baština” ušao u javni diskurs. Posebno se osvrće na UNESCO-vu zaštitu nematerijalnih kulturnih dobara i kreiranju kulturnih politika u globalnom svijetu. Rad donosi neke od zaboravljenih običaja grada Korčule, kao zrnca prinosa poznavanju tradicijske kulture, ističući fundamentalnu ulogu lokalne zajednice i predajnog nasljeđa za njen društveni i kulturni identitet.

KLJUČNE RIJEČI: *nematerijalna kulturna baština, grad Korčula, UNESCO, termin, Konvencija, politika globalnoga, prinos poznavanju, zaštititi i očuvanju tradicijske kulture grada Korčule*

Uvod u tradicijsku nematerijalnu kulturu

Grad Korčula, srednjovjekovni urbanistički biser, sagrađen na malenom poluotočiću što strši iz otočnog kopna posred Pelješkog kanala - svojim je položajem i strukturom, oblikovanjem i fizionomijom remek-djelo ljudskoga

znanja i umijeća. Takav grad sa svojim arhipelagom, po domaću „škojima“ i pogledom na bisernu nisku otočića s visine Podgorja, tvori možda jednu od najljepše oblikovanih pejzažnih cjelina na svijetu.

U takvom okružju, uz blagodat korčulanskog kamena, najcjenjenijeg u Dalmaciji, glasovitog, čvrstog i bijelog vapnenca iz obližnjih kamenoloma još iz antičkih vremena, što ga je vješto i znalački brala i klesala domaća ruka, jednako kao što su otočne šume nudile pogodan materijal za brodogradnju čuvenih lađa u korčulanskim brodogradilištima uz iznimnu vještinu šķverana, kalafata, maranguna, šegadura, potvrđivalo se iskustvo čovjeka u nasljeđivanju i njegovanju tradicijskih obrta, znanja, vještina i uz to vezanih običaja.

Izolirana pozicija otoka mogla bi sugerirati osobitost i zatvorenost, no blizina čvrstog kopna i tajanstveno bogatstvo mora otvaralo je mnoge i ne samo gospodarske putove i obzorja, nudilo izazove za uspostavu vlastite tradicije, ali i pluralnosti identiteta.

U svoj životopis grad Korčula velikim slovima upisuje svoje užance, običaje, svoje raznolikosti, svoje bogatstvo nematerijalne kulture života. Bilježi svoje dragocjene i još uvijek sačuvane zalihe razlika koje je označavaju, objašnjavaju, po kojima se ovaj iznimni grad prepoznaje. Korčulani su znali nasljeđivati djedovinu. Neke su običaje i uzance zapisivali, neke prenosili predajom s pokoljenja na pokoljenje.¹

O dugovječnoj tradiciji društvenoga i vjerskog života svjedoče i pučke bratovštine. Najstarija je ona Svih svetih ili bratovština „Dobre smrti“, osnovana 1301. godine, ona „Sv. Roka“ iz 1575. godine a „Gospe od utjehe“ (pučki zvana još i sv. Mihovila) 1603. godine. One postoje i danas sa svojim bratimima, crkvama, umjetničkim stečevinama. Njihovi članovi njeguju starodrevne pučke pobožnosti i običaje, posebno one Velikog tjedna u gradu Korčuli zvane „Vele setemane“, s nizom unikatnih korizmenih pobožnosti uključujući molitve i pjesmarice na narodnom jeziku.² Starodrevne pučke pobožnosti i običaji u kojima sudjeluju ne samo članovi bratovština, već i veliki broj korčulanskih vjernika, koji ljubavljaju i oduševljenjem, budno prateći i pazeći na sve pojedinosti, nastoje ovo tradicionalno bogatstvo sačuvati

¹ O korčulanskim običajima, vjerovanjima i tradicijama pisali su razni korčulanski i ostali autori, primjerice Vid Vuletić Vukasović, Marinko Gjiwoje, Petar Giunio, Cvito Fisković, Vinko Foretić, Alena Fazinić, Tomislav Macan, Mira Svoboda, Stijepo Ivančević, Anatolij Kudrjavcev i drugi.

² GORAN KALOGJERA, Bratimsko pjesništvo grada Korčule, Rijeka, 1998.

Pišući o pjesmarici korčulanskih bratovština, a osobito bratovštine Svih svetih, Kalogjera navodi da je upravo ta pjesmarica nepobitan dokaz da književni spomenici na hrvatskom jeziku u gradu Korčuli sežu u daleki srednji vijek.

i predati budućim naraštajima.³ Tko se samo jednom zatekao u Korčuli u vrijeme „Vele setemane“, ostaje zadivljen raznolikim bogatstvom iznimnog korizmenog nasljeđa, ushićen predanošću puka u prakticiranju dragocjene pasionske baštine.

Već od Cvjetnice u Korčuli zvane Nedija od palama ili Mandalina cijeli grad oživi u pobožnosti i pripremama, a dolaze Korčulani iz svih krajeva svijeta sudjelovati u korizmenim obredima, što se sadržajno, poput srednjovjekovnih pučkih prikazanja u dojmljivim „teatarskim“ slikama nižu u sve dane Vele setemane. Vole bogatstvo svojih običaja i užanca, svoje bratimske dirite (pravila), svoje torce, ceroferale, kandelabre, lampione, zvijezde i križeve, svoje tonige (tunike), svoje drevne napjeve, molitve, obrede, obašašća, svoga Redentura, svoje vjerske i bratimske dužnosti. Samo onaj koji se rodio u Korčuli, čiji su djedovi, očevi, sinovi pokoljenjima uvođeni u „svoju“ bratovštinu, može shvatiti što Vela setemana znači, koliko je važno od prve godine života pa do smrti, na Veliki petak hodati u procesiji križnoga puta. Po završetku procesije koja u tišini teče gradom, povratkom u „Velu crikvu“, njedra sfumatodne katedrale odjekuju skrušenim Miserere, a onda, najpotresnija, najintimija coda spomena Pokopa: skupina se kantadura povlači u sakristiju, te s odškrnutim vratima „na libret“, pianissimo, kao iz groba, osjećajno pjeva: „Kad bi pokopan Gospod, grob se zapečati...“

Potresni skup slika iz prošlosti u živoj sadašnjosti. Dragocjenost života.

Institucionalno neprepoznato nasljeđe i baština, unatoč naglašenom trendu posljednjeg desetljeća zaštićivanja mnogih običajnih praksi u domeni nematerijalnih kulturnih dobara.

Što li tek ukratko zabilježiti o neraskidivoj povezanosti Korčulana sa svojom Moreškom, bojevnim mačevnim plesom,⁴ odavno uzdignutom na pijedestal svetinje, s kojom su se poistovjetili, ljubomorno je čuvajući. Jer, ona im je „u krvi“, počinje se „batiti“ od malena, čast je biti moreškanat. Uloga moreškanta često je familijarna, postoje korčulanske obitelji koje u više generacija imaju sjajne moreškante., a to mora biti rođeni Korčulanin, mladi muškarac, koji posjeduje sposobnost, snagu i vještinu, ali i određenu visinu. Naime, crni vojnici moraju biti vidljivo nižeg rasta od bijelih, pobjedničkih čiji će kralj dobiti ruku lijepe Bule, također mlada hne rođene Korčulanke.

³ ALENA FAZINIĆ, Korčulanske gradske bratovštine u korizmi i Velikom tjednu, u: Pasionka baština, Zagreb, 1999, str. 231-243.

⁴ IVA NIEMČIĆ, Ples pod oštricama, u „Biseri Jadrana otok Korčula“, Zagreb, 2004., str.56-66.

Rasprave su se vodile i znanstveno i laički kako se to moreška ukorijenila baš u gradu Korčuli, je li kao reminiscencija na srednjovjekovne ratove iz svoje postojbine Španjolske, često u obliku stilizirane borbe između Maura i kršćana, ili pak drugih protivnika, moreške su u razdoblju renesanse i kasnije bile popularni dramsko-plesni žanr intenzivno prisutan posebno u mediteranskim zemljama. Postoji i mogućnost da je ovaj viteški ples s mačevima došao iz Španjolske preko južne Italije i Dubrovnika do Korčule u 16. stoljeću, a neki pretpostavljaju da je moreška došla na Korčulu iz Venecije početkom 17. stoljeća, te da su je tamo Korčulani kao brodograditelji naučili.

Teorija ima mnogo, kao i znanstvenih istraživanja sve više,⁵ ali povjerenje valja pokloniti rođenom Korčulaninu, vrsnom povjesniku, Vinku Foretiću, koji je ponajbolje, u više navrata, osvjetlio ovaj bojni narodni ples od njegovih prvih spomena, pa zaključio kako je: *opće kulturno značenje moreške u tom što se ta tekovina mediteranske i europske kulture kozmopolitskog karaktera održala u Korčuli, gdje je dobila uz opće karakteristike i svoje posebne. Korčula je svakako jedno od rijetkih mjesta u svijetu, a sada možda i jedino, gdje se ona u dramatskom i baletnom dijelu izvodi kao prava moreška u duhu i smislu nekadašnjih prvobitnih, starih uza sve što su razna stoljeća i tu nanijela svoje slojeve. Daljnja istraživanja i budući sretni nalazi u arhivima mogu upotpuniti znanje o njoj.*⁶

Etno-teatrolog Ivan Lozica je istraživanjem folklornog kazališta utvrdio kako se u prošlosti ovaj mačevni ples na našim prostorima javio i u Zadru, Pagu, Hvaru, Splitu, Trogiru, Dubrovniku, Visu i Budvi, ali je prema njemu Korčula jedina u Hrvatskoj uspjela sačuvati morešku.⁷ Nije je samo sačuvala, već je taj ples postao i jest istoznačnica za grad Korčulu, njezin amblem. Moreška je za lokalnu zajednicu identifikacijski važna, a i šira je zajednica prepoznala vrijednost i posebnost ove kulturne tradicije, kao posebne osebnosti

⁵ Izbor iz opširne bibliografije o korčulanskoj moreški: TVRTKO ZEBEC, Mačevni plesovi, Projekt Instituta za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2000., str. 72.; GROZDANA MAROŠEVIĆ, Korčulanska moreška, ruggiero i spagnoleta, u: Narodna umjetnost (hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku), vol.39/2, Zagreb, 2002. Str. 111-139.; ELSIE IVANCICH DUNIN, Oznake u vremenu:kostimi i scenske značajke izvedbi bojevih mačevnih plesova u: Narodna umjetnost vol.38/2; TVRTKO ZEBEC, Mačevni plesovi u Hrvata, u: Godišnjak grada Korčule br. 6, 2001.; IVAN LOZICA, Sword dances on the island od Korčula, and choosing the king custom// 21st symposium of the ICTM study group on ethnochoreology/ ur. Elsie Ivancich Dunin i Tvrto Zebec, Zagreb,2000.str.72.

⁶ VINKO FORETIĆ, Korčulanska moreška, u: Moreška, korčulanska viteška igra, monografija izdana u povodu 30. godišnjice obnove 1944.-1974., Radničko kulturno umjetničko društvo Moreška, Korčula 1974., str. 7-70.

⁷ IVAN LOZICA, Izvan teatra: teatrabilni oblici folkloru u Hrvatskoj, izdavač Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1990.

grada Korčule i cijele Hrvatske po svojoj jedinstvenosti, što je rezultiralo uvrštavanjem moreške - bojnog mačevnog plesa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.⁸

Korčulani vole dobru trpezu i još bolju kapljicu, vole se šaliti, duhoviti su i znaju sjajno pjevati. Trebalo ih je nekada slušati u predvečerje, kada bi se „sotto voce” oglasila klapa. U prohujalim stoljećima bio je u tom gradu razvijen društveni život, gdje je bilo živosti, zabava, svečanosti i igara, priređivale se državne, crkvene i pučke svečanosti u mediteranskom ozračju, a kroničar Jakov Španić u 17. stoljeću zabilježio je u svom dnevniku da je u gradu bilo „više od desetak gostionica koje se bijahu pročule, osim krčmi koje se razgranaše po predgrađima”.⁹ U globalnoj suvremenosti, kada je i kultura mediteranske prehrane stigla na Listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara, na višenacionalnoj razini zemalja mediteranskoga pojasa, uključujući i Hrvatsku - Korčula bi sasvim sigurno imala što ponuditi. U ovoj se prigodi spominju tradicionalni kolači: *cukarin*, *klašun* ali i *lojenica*, čije ukuse pamtimo, s uspomena na sve one stare kužine i revne domaćice koje su svoje recepte prenijele kćerima i unukama, zadržavajući do danas obiteljske „male tajne”, premda su se neke slastice odavno našle na turističkom tržištu. Korčulanska *lojenica*,¹⁰ tradicionalna poslastica, neka vrsta slatkoga kruha s grožđicama, orasima, lješnjacima, raznim mirodijama i lojem koja se spravljala i spravlja o blagdanu sv. Martina s iznimno bogatim običajima - uspjela je prokrciti put i steći status nematerijalnog kulturnog dobra, unutar zaštite slavljenja blagdana sv. Martina.¹¹ U gradu Korčuli pučka tradicija štovanja ovoga sveca izuzetno je razvijena s naglašenim navještenjem svečeva spomen-dana uz pjevanje kolende na vižiju gradskim ulicama s manjim skupinama pjevača, te potom čašćenje pjevača u kojem posebnu ulogu ima obredni kruh lojenica.

⁸ Moreška bojni mačevni ples uvršten je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske na Listu zaštićenih kulturnih dobara, Reg. br. Z-3235, od 2.05. 2007. godine kao nematerijalna kulturna baština. Iz obrazloženja kulturnog dobra izdvaja se: Moreška je dramsko-plesno-scensko prikazanje u kojem se prepliću tekstualni, glazbeni i koreografski elementi. U njenom tekturnom dijelu, koji prethodi poznatom mačevnom plesu, a predstavlja narativni kontekst njegove izvedbe, postoje četiri lika: crni kralj, bijeli kralj, Otmanović-otac crnog kralja i bula, jedini ženski (i jedini nenaoružani) lik oko kojeg se, virtuosnim plesnim koracima i snažnim udarcima mačeva, tuku dvije vojske. Nakon uvodnog dramskog dijela u kojem glavne uloge pripadaju upravo buli i crnom kralju, slijedi bojevi ples koji izvode dvadeset i četvero moreškanata, po dvanaestorica sa svake strane, a koji je strukturiran u osam koreografskih cjelina.

⁹ CVITO FISKOVIĆ, Korčulanski običaji, svečanosti i zabave XVII stoljeća, u: *Mogućnosti 2/3*, Split 1977., str.258-280.

¹⁰ ŽIVAN FILIPPI, Korčulanski običaji i tradicije, u: *Godišnjak grada Korčule* br. 6, 2001., str.460.

¹¹ Hrvatska tradicija slavljenja sv. Martina biskupa upisana je u Registar kulturnih dobara RH -Listu zaštićenih kulturnih dobara, Reg. Br. Z- 7341, od 12. 04. 2019. Predlagatelj zaštite: Kulturni centar sveti Martin i općina Dugo Selo, uz njih su nositelji još 22 grada i naselja diljem Hrvatske, među njima i grad Korčula, nositelj zaštite Turistička zajednica grada Korčule. Istaknut je značaj proglašenja štovanja sv. Martina nematerijalnim kulturnim dobrom RH, te mogućnost hrvatske inicijative daljnjeg proglašenja na međunarodnoj razini, uz sudjelovanje Mađarske i Francuske mjesta rođenja i smrti sv. Martina.

UNESCO i nematerijalna kulturna baština

Kratko opisani primjeri nematerijalne kulture života grada Korčule predstavljaju najvažnija uporišta „prepoznavanja” ovog idealno planiranog grada na poluotočiću (kao iz nekog gotičkog sna), a zavrijedilo bi im pridružiti nisku različitih običaja, rituala, tradicijskih obrta, društvenih praksi, karakterističnog govora, ljudskih vještina, ribanja na iglice i ribarskih znanja, duhovitih šala s Punte Jurana s opjevanim „sularima” i šumora vječnog maestrala, kantanja po kaletama ispod volata i punata, bijega u maštu, u čaroliju šume Hober, s pogledom na Kanal i škoje i glasovite korčulanske drvene barke, morsku „procesiju” na Gospin blagdan do Otoka (otok Badija), svih mirisa i okusa gastronomskih svetkovina Korčulana, znanih „bonkulovića”, s nizom neizrečenoga, duhovnoga i nedodirljivoga što čini punokrvi život sredine. Sve prožimajuće i skladno, mediteransko - usprkos svojoj vječnosti, pred našim je očima počelo i nastavlja umirati.¹²

Sve što smo oduvijek poznavali, sve mudrosti i ljepote života, sve ono što ljudima izaziva osjećaj identiteta - zadnjih je desetljeća ušlo u javni diskurs kao *nematerijalna kulturna baština*.¹³ Srž je problema u tome što je nematerijalna, duhovna kulturna baština mnogo kasnije prepoznata i priznata od one materijalne, nepokretne kulturne baštine koju čine pojedinačne građevine i/ili kompleksi građevina, kulturno povijesne cjeline, premda logika kaže da bez ljudskih vještina, znanja, kompetencija, duhovnosti i osobnosti ni „nepokretne” tvorevine ne bi mogle nastati. Neopipljiva, nematerijalna kultura i baština u odnosu na materijalnu mnogo je kasnije „otkrivena” i priznata, štoviše zbog svoje je nedodirljivosti (za razliku od artefakata) često bivala zaboravljena, zanemarena i slabo očuvana na margini razumijevanja. Vrijednost te baštine dugo je bila podcijenjena zbog nedostatnog poznavanja povijesnih tijekova i slojeva, migracija, preplitanja kulturnih slojeva. Ekspanzijom globalizma, sve bržeg dokidanja razlika i različitosti, u posljednjih nekoliko desetljeća pokazale su se negativne tendencije novih odnosa prema baštinenom prostoru i u fizičkom, još više u duhovnom smislu. Dogodio se rasap tradicionalnih veza čovjeka i njegovog životnog i radnog prostora, nesmiljeni „upad” u kulturne krajolike, posvemašnja dezintegracija i devastacija naslijeđenih prostornih vrijednosti.

¹² ANATOLIJ KUDRJAČEV, Smrtnost mediteranske vječnosti, u: *Mogućnosti*, 7/9, Split, 2004., str. 1-5.

¹³ Definicije nematerijalne baštine određene su člankom 9. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske iz 1999. i člankom 2. UNESCO-ve Konvencije o očuvanju nematerijalne baštine iz 2003. godine.

Sveopće svjetske promjene najavile su i ostvarile trijumf bezdušnosti i obračun s tradicijom, naročito s tradicionalizmom. Diktat kapitala postao je opasniji od bilo kakve ideologije.

Odatle izvire potreba za spašavanjem baštinskoga, onoga što se još može spasiti, na što upućuje i nastojanje UNESCO-a, najveće međunarodne agencije Ujedinjenih naroda, da ističe fundamentalnu ulogu lokalne, mikro-zajednice, njen kulturni i društveni identitet kao osnovnu karakteristiku pojedinih tradicijskih kultura.

Termin „nematerijalna kulturna baština” prvi je put službeno korišten 1982. godine, u sklopu UNESCO-ovog sastanka, a uže definiran 2003. godine u Konvenciji za očuvanje nematerijalne kulturne baštine.¹⁴ Sastavljanju Konvencije prethodilo je osmišljavanje pristupa očuvanju nematerijalne baštine kroz UNESCO-va tijela tijekom tri desetljeća, od 1970. do početka 21. stoljeća, čiji su se odjeci pratili i kod nas. Valja dodati da je Republika Hrvatska, kao jedna od zemalja članica UNESCO-a, među prvima potvrdila navedenu Konvenciju iz 2003. godine, pokazujući dostojnu skrb za svoje bogato nematerijalno kulturno nasljeđe.¹⁵ U Republici Hrvatskoj trenutno je 160 nematerijalnih kulturnih dobara na popisu Registra kulturnih dobara RH, od čega je njih 15 odabrano na sastancima Međuvladinog odbora za nematerijalnu baštinu i upisano na UNESCO-v popis reprezentativne kulturne baštine.¹⁶

UNESCO-ve Preporuke o očuvanju tradicijske kulture i folklora iz 1989. definiraju tradicijsku kulturu i folklor kao kulturne proizvode: *totalitet tradicijskog stvaralaštva zajednice koji (kojeg) izražavaju/izvode grupe ili pojedinci, koji odražava očekivanja zajednice i njen kulturni i društveni identitet; standardi i vrijednosti prenose se govorom, imitacijom ili drugim sredstvima. Oblici koje uključuju su, između ostalih, jezik, književnost, glazba, ples, igre, mitologija, rituali, običaji, rukotvorine, arhitektura i ostale*

¹⁴ MIRELA HROVATIN, *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj*, u: Ministarstvo kulture RH, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 36, Zagreb, 2012.

¹⁵ UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Opća skupština Organizacije ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu, Pariz, 17. listopada 2003.; Odluka Hrvatskog Sabora o proglašenju Zakona o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, Zagreb, 20. svibnja 2005.

¹⁶ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske upravlja kulturnim dobrima. Sukladno članku 9. stavak 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, (Narodne novine 69/99, NN 151/03, NN 157/03, Ispravak) „nematerijalno kulturno dobro mogu biti razni oblici i pojave duhovnog stvaralaštva što se prenose predajom ili na drugi način, a osobito: jezik, dijalekti, govor i toponimika, te usmena književnost svih vrsta; folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote; tradicijska umijeća i obrti”.

umjetnosti.¹⁷ Premda je nematerijalna kulturna baština prepoznata kao jedan od najvažnijih suvremenih čimbenika razvoja identiteta lokalnih zajednica, koji ukazuje na povezanost pojedinca i zajednice u kompleksnom dijalogu između prošlosti i sadašnjosti - dokumenti koje je ponudio UNESCO nose u sebi i manjkavosti, primjerice donošenje zakonskih okvira i regulative na nadnacionalnoj razini kulturne politike, također i vrlo nedorečeno i nedovoljno jasno rješavanje problematike intelektualnog vlasništva.¹⁸ Navedeni primjeri upućuju na fenomen dokidanja partikularnih identiteta, što je opet posljedica globalnoga vremena u kojem se živi.

Najposlije, nositelji kulturnih nematerijalnih dobara stiješnjeni su globalnim silama s jedne strane, dok se s druge strane bore očuvati i zadržati svoju tradicijsku kulturu. Doda li se tome utjecaj turističke industrije, s komodifikacijskim faktorom „pretvorbe” autentičnih kulturnih vrednota u tržišnu vrijednost, nematerijalna kulturna baština u priličnoj je opasnosti. Činjenica, da su stvaratelji i nositelji ove baštine ljudi (a čovjek je ipak najvažniji), te da njihova znanja, vještine i kreativnost pružaju zajednici osjećaj sigurnosti, pripadnosti, osjećaj kontinuiteta i razumijevanja prethodnih generacija, daju nadu u opstojnost ove baštine i potiču kulturu nasljeđivanja.

Tu kulturu nasljeđivanja grad Korčula zacijelo posjeduje. Stoga je bilježenje zaboravljenih, običaja, iskaza njenih stanovnika, ljubavi i privrženosti prohujalim običajima, zlatno zrnce za poznavanje tradicijske kulture.

Marčani petki i gorko zeje

Zapisivanje kazivanja i sjećanja ljudi o vlastitim i prakticiranim običajima počinje sve više vrijediti u ovom užurbanom, uznemirenom i nestalnom svijetu i vremenu, u kojem se živi jako brzo, a zaboravlja još i brže, jer se stare „užance” ne mogu prilagođavati novim životnim ritmovima i načinima. Tako se gotovo svakodnevno brišu razlike, iščezavaju do jučer ustaljeni običaji i dijelovi tradicijske kulture. Gasi se sjećanje na negdašnje užance, gotovo stidljivo se svjedoči o nasljeđu, ukoliko se komercijalnom trendu ne podvrgava nematerijalna kulturna baština snažno izložena komodifikaciji

¹⁷ *UNESCO Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore* je usvojena na generalnoj konferenciji UNESCO-a u Parizu, 15. studenog 1989. Cijeli tekst Preporuke je dostupan na www.unesco.org/culture/laws/paris/html_eng/page1.shtm

¹⁸ DANIELA ANĐELINA JELINČIĆ/ ANA ŽUVELA BUŠNJA, *Uloga medija u predstavljanju, mijenjanju i kreiranju tradicije*, u: *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*, Zagreb, 2008. str. 51-63.

te baštine u turističke svrhe. Ujedno, potiču se kontroverzne rasprave o budućnosti, suočavajući se s nesavladivom količinom podataka i informacija što ih proizvodi informatizirani, digitalizirani moderni svijet, koje je sve teže kontrolirati.

Utočište i moguća rješenja, pa i za historiografske izričaje, nudi zavodljiva misao kako je dobro i možda neizbježno vratiti se iznova povijesnoj pripovijesti, proćućenom i neposrednom individualnom tumačenju i svjedočenju pojedinaca, iznova ispričanoj „maloj povijesti svakodnevnice“, koja itekako konkurira onoj „velikoj povijesti“ ljudskoga roda.

Zapisujem u kroniku predajnog nasljeđa (žanr osobne historiografije) iskustva i sjećanja gospođe Fanije Simunić, rođ. Vilović u Korčuli 1934. godine. Po zanimanju učiteljica, s kratkim službovanjem u Žuljani i Lombardi, u gradu je Korčuli proživjela sav svoj život kao učiteljica, supruga, majka i nona, odana svom zavičaju. Draga tete Fanija bila je izuzetno pozitivna, hrabra i duhovita, srdačna i mila osoba, uvijek nasmijana, zaljubljena u rodni grad i sve njegovo. Njegovala je tradiciju, poštovala i slijedila mnoge običaje, ne mogu se ne sjetiti njenih kulinarskih vještina poput izrade tradicionalnih žrnovskih makaruna, uz slasno spravljenju „pašticađu“. Mnoge je korčulanske običaje zapisala, ostavivši ih u nasljedstvo, a ovaj je svijet napustila 2009. godine.

Među njenim zapisanim sjećanjima iz 1998. godine, koja mi je poklonila, a naziva ih „Korčulanske užance“, slijedi i autoričin proslav:

Iz plavog, valovitog mora i u čipkastoj bijeloj pjeni u Pelješko-Korčulanskom kanalu izronila je kamena ljepotica Korčula.

Izbočena prema Perni, želi se pokazati u svoj svojoj ljepoti, svima koji plove ovim kanalom, a nije se kao mnogi drugi primorski gradići skrila u nekoj uvali, već gorda i ponosna strši van u kanal.

Burna je i raznovrsna njena prošlost, pa su Korčulani živjeli u neprestanoj borbi za svoj opstanak u intervalima mirnog i spokojnog života. U tim razdobljima mira i zatišja znali su se zabaviti i oplemeniti lijepim običajima. Ostavili su nam tako mnoge lijepe običaje koje mi danas još održavamo i njegujemo.

Strašno bi bilo kada bi neki od običaja iščezli. Oni nam to ne bi oprostili.

Među zapisanim običajima s nadnevkom 18. ožujka 1998. Fanija Simunić bilježi o „marčanim petkima“, običajima u gradu Korčuli iz korizmenog vremena.

„U ovom našem malom gradiću iz daleke i bliže prošlosti ima bezbroj običaja (užanci) i lipih i grubih. O grubima nećemo govoriti, jer ih i sada ima i previše, ali se vrijedi podsjetiti i ove užance.

Stare naše biž - none, none i mame imale su jedan poseban običaj iliti **ritual** u misecu marču kroz korizmu. Svaki petak u marču paralo je da se primišćaju u drugu kuću, da sele.

Ujutro, ranije, sve bi komore razvaližale, a to znači: maknut ormare, rastavit posteje, a šuste i štramace staviti na ponistre i tarace ili sulare, ako ih je bilo. Onda bi počelo: s pinelićem i petroljem pinelavat svaku bužicu, rupicu, rizac, vidu ili brokve, otirat prašinu, mazat pode (jer su često bili piturani) ili fregat pode. U to doba bio je, recimo, u modi, ko što su sada virusi - e, a onda su bile čimavice ili kin(m)ci što su našim starim ženama davale muke. Najgore je bilo što nije bilo ni sprejeva ni raznih otrova ko danas - za sve ima svoj sprej vonjavi ili smrdljivi. Onda se to činilo samo s petroljem. Barem je bio najmanje ekološki opasan.

I kad bi sve očistile, složile i stavile na misto, umorne i pribivene - bile su kuntente, jer su im kamare bile čiste i uredne. Ali, to je malo trajalo, jer dugi petak opet sve iz početka, na isti način. Pa tako sve koliko je petaka u marču.

Eto, kako je bio težak i mučan život naših nona, a da ne spominjemo da je svima kuhinja bila ispod kuverte, što mi rećemo u šufitu, radi svitla, a gustirna s vodom, dole u konobu. Kako je onda izgledalo nošenje vode za kuhanje, umivanje, pranje, i ostale potrebe s vodom – kroz tri para skala. A isto su bile zadovoljne, vesele i rađale su do petnaestoro dice i to bez dječjeg dodatka.

Osim što su bile vridne i radišne bile su i snalažljive. Njihov način života i rada oko kuće bio je potpuno različit od našeg. Mi danas imamo vodu na rubinet, toplu i studenu, grijanje na struju, radijatore, termo peći, usisivače, čentogradi, mašine za pranje i tko zna što još ne.

A one, one su vrlo jednostavno obavljale kućne poslove, sve snagom svojih ruku i svojih deset prsti. Dakle, potpuno različit život, ali nam je jedna i to vrlo važna stvar bila zajednička. Nisu imale solada kako ni mi danas! (gđa Fanija bila je prosvjetna radnica, učiteljica).

Ali su se znale vrlo lijepo zabavljati i veseliti.

Održavali su se u krnovalu veliki plesovi u hotelu „Korčula“, a i u Sokolani. Umjesto današnjih misica, birale su se Kraljice plesa. Samo je problem bio u odijelima. Ko će dat solada za svečanu toaletu? E, ali tu je

doskočila dosjetljivost naših vridnih žena. Otvarale su ormare, koma i baule svojih starih i našle njihove svečane tamne vešte, ali od dugog stajanja sve na žute i bile pjege. Izgledalo je da je propala stvar! Ali nije bilo tako. Popele bi se na komin i s nožen istrugale iz fumara dosta saje (čade). Rastopile bi saje u toplu vodu i potopili onu svoju svečanu veštu. Osušili, prekrojili i na velikom svečanom balu dobivale nagrade Kraljice plesa!“

Eto, tako je zabilježila 1998. godine Korčulanka gospođa Fanija Simunić rođena Vilović, o običajima svoga grada - na vjerodostojan, ali i duhovit način.

Gorko zeje

A jedna druga gospođa, također rodom iz grada Korčule, pripovijedala mi je o korizmenim običajima svoga grada, o „gorkom zelju“, koje se bere i kuha u danima Velikog tjedna, ili Vele setemane kako taj tjedan zovu u gradu Korčuli. Ta je gospođa Marija Nodari, rođena Simunić, po majčinoj strani iz roda Jeričevića. Evo, kako se sjećam pripovijesti moje majke.

Grad Korčula diči se nasljeđem izuzetno bogatog i sadržajnom tjedna Vele setemane u razdoblju od Velikog ponedjeljka do Uskrsa. U tom je korizmenom ciklusu i dan Velikog četvrtka. Predvečer je Misa Večere Gospodnje, obred pranja nogu učenicima, čast koju su uvijek i samo uživali bratimi najstarije korčulanske bratovštine Svih svetih. Nakon obreda ide se u „palac“, biskupski dvor na zajedničku večeru, s biskupom, odnosno korčulanskim tada opatom, a danas katedralnim župnikom stolne crkve. Poput dvanaest apostola, kako piše u Evandjelju, blaguje se pečeni kozlić, „**janje bez mane**“. Janje se pažljivo biralo danima, moralo je doista biti bez mane u pogledu težine i kakvoće. Uz pečenje su se mijesili beskvasni kruhovi, a prilog pečenju je bilo tradicionalno „**gorko zeje**“. Za bratimskim se stolom tradicionalno preplitalo vjersko, pučko i običajno.

Zaustavljam se na terminu i sadržaju gorkog zelja, biljkama koje rastu po korčulanskom kraju, gdje imaju svoje posebno nazivlje. To bogatstvo želim zapisati i prenijeti onako kako sam čula. „Gorko zeje“ uključuje u sebi i žutinicu, divjač i pakoleč. Češće se za gorko zelje upotrebljavao zajednički naziv **pakoleč**, a zabilježeno je čak sedam trava, odnosno zelja: **vratimuž**, **kostrič ili čevčelj** (vrsta divlje blitve, kostrić raste između kupusa ima velike gomolje bijele boje, kuhalo ga se zajedno sa zeljem), **slajčica** (biljka koja ima vršak nalik maku), žutinica (žučenica u dubrovačkom govoru) **kravlja blitva**

(zvana još čikora ili čihora, ima veze s pazijom, a izgleda kao crvena blitva), **morač** (divlji kopar), **poriluk ili divlji luk**.

Valjalo je prepoznati svaku travu, dio gorkoga zelja, kome je osnovni ton ili ukus gorčine davala žučenica, a sve su ostale trave činile sastavnice ukusnog zelja, koje je kuhano, odnosno obareno, izvrsno po ukusu išlo s janječim pečenjem. Gorčina tog zelja evocirala je i asocijala na gorčinu i težinu pasionske dionice Muke. Da bi sve bilo u suglasju s prirodom i Čovjekom, napose s korizmenim, isposničkim i pasionskim duhom običajnoga, u simboličkom značenju opredmećenja Muke Gospodnje.

Samo nazivlje i bogatstvo biljnoga, vegetacijskog svijeta zavičajnoga korčulanskoga, u širem kontekstu mediteranskoga okružja, otvara temu mirisa i okusa već pomalo iščezloga svijeta – a taj miris, duh i dah Mediterana nitko u nas nije toliko sjajno i snažno opisao kao teatrolog, književnik, kazališni kritičar i profesor Anatolij Kudrjavcev, legendarni Tolja.

Malo koja njegova biografija donosi podatak da je u mlađim svojim danima iz rodnoga Splita došao u Korčulu, gdje je neko vrijeme radio kao profesor na korčulanskoj gimnaziji i prijateljevao s kolegom profesorom na istoj gimnaziji - dragim Korčulaninom Antunom Penjakom. Svog je prijatelja Tonka, čije svestranosti i angažmane nabraja, spominjući ga kao javnu osobu visokog renomea, u času odlaska s ovoga svijeta otrpao stihovima starinske romanse koju su voljeli i zajedno „kantali“ *Zvijezde moga kraja me prate sada na putu mom*, vjerujući da neka zvijezda nad Korčulom drži uspomenu na njega.

Sjećam se iz djetinjstva njihovih šala, pjesama, škeraca i maškarata - pa su izazovi grada Korčule ostavili traga u Toljinim mediteranskim vinjetama. I opjevani sulari Punte Jurana i Rotonda i sv. Justina i Moreška i Vela setemana! A Kudrjavcev (podrijetlom Rus koji je na Mediteranu otkrio drugi dio svoje duše) - kao rasni „mediteranolog“ - najljepše stranice o tom središtu svijeta donosi u svojim brojnim knjigama, člancima i feljtonima.

Nekoliko će njegovih misli i zaokružiti ovu temu:

(...) *Na granici između konkretnosti kopna i apstraktnosti morskoga beskrajna mediteranski se svijet naučio živjeti od sitnih radosti i iznenađenja dnevnih dosjetaka koje su nadoknađivale sve nedostatke. Bogatstvo duha posve je potisnulo i omalovažilo nedostižne materijalne potrebe. Misao i riječ, slika i zvuk postali su gotovo jedine neposredne slijepice prema skromnoj ljudskoj sreći. (...) Mašta je bila kudikamo moćnija od novca i materijalnih*

argumenata. Pa čak i onaj takozvani gospodski, imućni dio toga svijeta bio je duboko obuzet igrom oblika koji su se morali pridružiti mašti i uzvisiti je iznad doslovne svakidašnjice. Taj bivši mediteranski život, ovoga jadranskoga tipa, još nezaražen klicama svjetskih moda i materijalističke megalomanije, bio je neka vrsta sveopće javne zabave. (...)

LITERATURA:

1. Fazinić, Alena. „Korčulanske gradske bratovštine u korizmi i Velikom tjednu“, u: *Pasijska baština*, Zagreb, 1999.
2. Filippi, Živan. “Korčulanski običaji i tradicije”, u: *Godišnjak grada Korčule* br. 6, 2001.
3. Fisković, Cvito. „Korčulanski običaji, svečanosti i zabave XVII stoljeća“, u: *Mogućnosti* 2/3, Split 1977.
4. Foretić, Vinko. “Korčulanska moreška”, u: *Moreška, korčulanska viteška igra*, monografija izdana u povodu 30. godišnjice obnove 1944.-1974., Radničko kulturno umjetničko društvo Moreška, Korčula 1974.
5. Hrovatin, Mirela. “Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulunih dobara u Hrvatskoj”, u: Ministarstvo kulture RH, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 36, Zagreb, 2012.
6. Ivancich Dunin, Elsie. “Oznake u vremenu: kostimi i scenske značajke izvedbi bojnih mačevnih plesova” u: *Narodna umjetnost* vol.38/2
7. Jelinčić, Daniela Angelina / Žuvela Bušnja, Ana. „Uloga medija u predstavljanju, mijenjanju i kreiranju tradicije“, u: *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima*, Zagreb, 2008.
8. Kalogjera, Goran. *Bratimsko pjesništvo grada Korčule*, Rijeka, 1998.
9. Kudrjavcev, Anatolij. “Smrtnost mediteranske vječnosti” u: *Mogućnosti*, 7/9, Split, 2004.
10. Lozica, Ivan. *Izvan teatra: teatralni oblici folkloru u Hrvatskoj*, izdavač Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1990.
11. Lozica, Ivan. “Sword dances on the island of Korčula, and choosing the king custom”/ 21st symposium of the ICTM study group on ethnochoreology/ ur. Elsie Ivancich Dunin i Tvrtko Zebec, Zagreb, 2000.
12. Marošević, Grozdana. “Korčulanska moreška, ruggiero i spagnoleta”, u: *Narodna umjetnost* (hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku), vol.39/2, Zagreb, 2002.
13. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371> (Pristupljeno 28. 08. 2020.)
14. Niemčić, Iva. “Ples pod oštricama”, u: *Biseri Jadrana/ Otok Korčula*, Zagreb, 2004.

15. *UNESCO Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore* je usvojena na generalnoj konferenciji UNESCO-a u Parizu, 15. studenog 1989. Cijeli tekst Preporuke je dostupan na www.unesco.org/culture/laws/paris/html_eng/page1.shtm
16. Zebec, Tvrtko. *Mačevni plesovi*, Projekt Instituta za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2000.
17. Zebec, Tvrtko. “Mačevni plesovi u Hrvata”, u: *Godišnjak grada Korčule* br. 6, 2001.

FRIDAYS OF MARCH

ABSTRACT

The paper deals with the intangible cultural heritage of the town of Korčula. It gives an analytical introduction to the town's extremely rich traditional culture which represented „living heritage” even before the term „intangible cultural heritage” entered public discourse. The author pays special attention to UNESCO's protection of intangible cultural assets and the creation of cultural policies in the global world. The paper gives an overview of some of the forgotten customs of the town of Korčula, emphasizing the fundamental role of the local community and oral heritage for its social and cultural identity.

KEY WORDS: *intangible cultural heritage, Korčula, UNESCO, Convention, global policy, contribution to knowledge, protection and preservation of traditional culture of the town of Korčula*